

Kasteel van Schendelbeke, veroverd en weggevaagd in 1453

Marc VAN TRIMPONT, Dirck SURDIACOURT en Johan FRANÇOIS

Dat in Schendelbeke een kasteel heeft gestaan, is voor de meesten een gekend gegeven. Waar het echter exact stond was lange tijd stof tot discussie. 1971 bracht echter meer inzicht dienaangaande dankzij opgravingen gedaan door Marcel Cock en Guido Capiou (†), beiden ingezetenen van Schendelbeke. Maar weldra zal de precieze ligging van het kasteel met meer nauwkeurigheid kunnen worden afgebakend. Een ploeg deskundigen van het Nederlandse adviesbureau RAAP heeft in de voorbije maanden veldonderzoek verricht. Met de modernste technieken en gespecialiseerd materieel hebben deze deskundigen de juiste ligging van de site in kaart gebracht.

Het kasteel van Schendelbeke heeft in de geschiedenis van Geraardsbergen een belangrijke rol gespeeld. Voor *Gerardimontium* dus een gelegenheid om hieraan een bijdrage te wijden in afwachting van het RAAP-rapport. In een korte historische schets wordt de geopolitieke positie van dit kasteel in Zuid-Oost-Vlaanderen toegelicht.

De historische achtergrond

De nederzetting Schendelbeke is zo oud als het oorspronkelijke graafschap Vlaanderen (863), later *Kroon-Vlaanderen* geheten omdat de Vlaamse graaf leenhulde⁽¹⁾ verschuldigd was aan de Franse Kroon. In 868-69 staat de nederzetting inderdaad al geregistreerd als *Scemtlebeke* wat zou kunnen betekenen "plaats gelegen aan een glinsterend beekje"⁽²⁾. Toen maakte ze nog geen deel uit van Vlaanderen. Dit gebeurde pas in 1056/1057 toen

Graaf Boudewijn V uit Sanderus' *Verheerlykt Vlaandre*

het zogeheten *Rijks-Vlaanderen* bij Kroon-Vlaanderen werd gevoegd en aldus voor gebiedsuitbreiding zorgde. De graven van Vlaanderen waren al een tijdje uit op deze gebiedsuitbreiding en omstreeks 1050 slaagde Graaf Boudewijn V erin het deel van de gouw Brabant gelegen tussen Schelde en Dender te verwerven als leen van de Duitse keizer: "Ende die keyser gaf die grave van Vlaenderen te leene alle die landen ligghende tusschen die rivieren van de Schelde ende van der Dendere, die men nu heet tland van Aelst ende van Denremonde (...)"⁽³⁾. Deze aanwinst kreeg de naam *Rijks-Vlaanderen* (soms ook *Keizerlijk-Vlaanderen* genoemd) en dit stukje "Brabant tussen Schelde en Dender" ging na dien de geschiedenis in als het *Land van Aalst*. De graaf van Aalst werd aangesteld tot burggraaf, doch na het overlijden van Diederik van Aalst verkreeg de graaf van Vlaanderen (Dirk van den Elzas) in 1166 deze regio in volle eigendom⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Over begrippen als leen, leenhulde, leenverhef, heerlijkheid, denombrement, foncier, baanderij, baronie, leenhof, justitiegraden, schepenbank of vierschaar enz., zie M. VAN TRIMPONT, *Wat is er van het leenstelsel?*, in *Gerardimontium*, jg. 2005, nr. 199 (Een kennismaking in een notendop met verwijzing naar vakliteratuur ter zake).

⁽²⁾ F. DE CHOU, *De betekenis van onze Geraardsbergse gemeentenamen*, in *De Heemschutter* (sinds 2004 *Gerardimontium*), jg. 1999, nr. 168, p. 35.

⁽³⁾ N. DESPARS, *Cronycke van den Lande ende Graefschape van Vlaenderen van de jaeren 405 tot 1492*, Brugge, 1562 (uitgegeven naar het oorspronkelijk door J. De Jonghe, Brugge, 1737-1738), dl.1, p. 179. M. LESBROUSSART, *Annales de Flandre de P. d'Oudegherst* (1571), Gent, 1789, t. 1, p. 236, 242.

⁽⁴⁾ Zie H. VAN ISTERDAEL, *Het Archief van het Land van Aalst*, Brussel, 1994, Inleiding, p.17-19. In deze "inleiding" geeft de auteur van p.17 t.e.m. 135 de territoriale evolutie en een duidelijk beeld van de instellingen van het Land van Aalst. Van dezelfde auteur: *Land van Aalst* uit W. PREVENIER en B. AUGUSTIJN: *De Gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel 1997, p. 418-438. Zie ook R. OPSOMER, "Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt": *Het leenrecht in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw*, Brussel, 1995, p. 128-129.

De heerlijkheid en baanderij Schendelbeke

Wanneer precies de in 868-69 vermelde nederzetting Schendelbeke de status van heerlijkheid verwierf staat op het eerste gezicht niet vast. Wel is er een paar decennia na de gebiedsuitbreiding van het graafschap, in 1088 al sprake van heren van Schendelbeke. Aan de heerlijkheid Schendelbeke was echter geen adellijke titel verbonden. Ze had van oudsher wel de status van baanderij, aldus De L'Espinoy die verder ridder Gozewijn van Schendelbeke vernoemt als voor-naam (baander)heer ⁽⁵⁾ van deze heerlijkheid ⁽⁶⁾. Gozewijn was gehuwd met Adela (Ada?), de dochter van Aleïdis van Boelare ⁽⁷⁾. In 1235 schonken ze aan de Geraardsbergse Sint-Adriaansabdij al hun rechten op de cijns van Geraardsbergen die ze verwierven bij hun huwelijk en die ze in leen hadden van Aleïdis van Boelare ⁽⁸⁾. De heerlijkheid bleef in handen van het geslacht Schendelbeke tot eind van de jaren 1200. Toen kwam ze in het bezit van Jan Gheylinck, een Geraardsbergs notabel en vertrouweling van Lodewijk van Nevers (Crécy), graaf van Vlaanderen. Dit blijkt onder meer uit de bekendmaking van de graaf op 12 mei 1335

en uit een brief van 31 mei 1335 van Lieven van Deftinge, baljuw van Boelare en van Schendelbeke, en William van Vreckem, Jehan Hergod, Gillis van Tortelboene en Geraard van Bambrughe, alle vier leenmannen van de heerlijkheid Schendelbeke, in verband met de verkoop door Raas Gaelincs (= Gaillinc) en diens vrouw Jeanne van hun vrij erfleën dat ze verworven hadden van Jan Gaillinc (behalve de weiden genaamd "Nevieel" en "Vinkenbergh"). Toen zijn opvolger, Jan Gheylinck II, in 1333 kinderloos stierf ⁽⁹⁾, liet hij het hele goed na aan priester Jan Hergo(e)d die het, de heerlijkheid met kasteel, in 1334 voor 66 ponden Vlaams verkocht aan Niclaas (Colard) van Belle, heer van Ronsoit en baron van Boelare, getrouwd met Machteld van Liedekerke ⁽¹⁰⁾ ⁽¹¹⁾.

Graaf Lodewijk van Nevers had zijn toestemming gegeven voor deze transacties zich het recht voorbehoudend het goed eventueel terug af te kopen tegen de prijs welke ervoor was betaald; maar maakte hij geen gebruik van dit recht binnen een tijdspanne van twee jaar, dan kon het goed onder geen beding worden doorgegeven of verkocht tenzij aan de heren van Boelare ⁽¹²⁾. Laatstgenoemde voorwaarde

heeft te maken met de wens van de graaf over een sterke oostelijke verdedigingsgordel te beschikken. Dit streefdoel moet worden gezien tegen de achtergrond van de Engelse aanspraken op de Franse Kroon, aanspraken die in 1337 concrete vorm kregen en de aanzet zullen zijn voor de zogeheten Honderdjarige Oorlog (1337-1453) tussen Frankrijk en Engeland. De graaf, leenman van de Franse Koning, besepte dat Vlaanderen uit economische noodzaak de zijde zou kunnen kiezen van Engeland, dat door het stopzetten van zijn uitvoer van wol, de belangrijke wolnijverheid hier lam kon leggen.

Lodewijk van Nevers maakte dan ten dele gebruik van zijn afkooprecht en kocht het hoenderhof, de huizen, het duivenhok van het kasteel en zowat 4,5 bunders of ongeveer 6 ha ⁽¹³⁾ grond voor de som van 20 ponden Vlaams welke op 4 november 1336 werden uitbetaald. Krachtens een andere bepaling in de akte van goedkeuring voor de verkoop had Lodewijk van Nevers aan Niclaas en Machteld de verplichting opgelegd al wat ze over zouden houden van het domein dat ze hadden aangekocht van Jan (Jehan) Hergo(e)d en waarschijnlijk ook nog het vrij erfleën dat ze op 31 mei 1335 hadden gekocht van Raas

⁽⁵⁾ Een baanderheer was een edelman die het recht en de middelen had krijgers onder zijn eigen banier aan te voeren. Een banier was een teken van hoge rechtsmacht.

⁽⁶⁾ PH. DE L'ESPINOY, *Recherche des antiquitez et noblesse de Flandrès*, Dowaai, 1632, (facsimile-uitgave, Handzame, 1972), p. 109, 267, 268.

⁽⁷⁾ Over deze figuur, zie M. VAN TRIMPONT, *Het land en de baronie Boelare*, Geraardsbergen, 1998, p. 100-131.

⁽⁸⁾ RAR, Archief van de Sint-Adriaansabdij, Inv. 2, f° 40v, 41r: *Actum anno gracie MCCXXXV*.

⁽⁹⁾ Over het geslacht Ghellinck, Gheylinck, Gheylinck, Gaillinc, enz., zie G. IMBO, *Een middeleeuwse godvruchtige familie, de Gheylinckx, o. a. Claus Gheylinck I (ca. 1240-1303), aristocraat, shepen, filantroop. Jan Gheylinck II (ca. 1280-1333), kasteelheer van Schendelbeke, stichter van het Kartuizerklooster van St.-Martens-Lierde*, in *De Heemschutter* (uitgave CNC), 1996, nrs. 144-147.

⁽¹⁰⁾ De lakenstad Belle (Bailleul) bij Duinkerken destijds gelegen in het Graafschap Vlaanderen, thans in het Département du Nord (F). Zie J. VAN OVERSTRAETEN, *De Nederlanden in Frankrijk*, 1969, p. 66, 67. Machteld (Mathilde, Mahaut) was de dochter van Zeger van Liedekerke en Joanna van Nevele. De baronie Boelare was van ca. 1250 tot 1355 onder het geslacht Liedekerke. Zie M. VAN TRIMPONT, *Het land en...*, op. cit., p. 121 - 137.

⁽¹¹⁾ RIJSEL, *Archives départementales du Nord*, Rekenkamer, serie B.725, nr.6953.

J. DE SAINT-GENOIS, (baron), *Inventaire analytique des chartes des comtes de Flandre, avant l'avènement des princes de la maison de Bourgogne*, Gent, 1843-1846, p. 475 - 476, nr.1688, 1689 (oorkonden 1683, 1688). De benaming *Evieel* is waarschijnlijk een variëteit op *Eyoel* en *Evioel*, *Evioen*.

⁽¹²⁾ J. DE SAINT-GENOIS, op. cit., p. 475 - 476 (oorkonden 1688, 1689, 1697).

⁽¹³⁾ In onze streek stond 1 bunder voor 1 ha 31 a en 59 ca. (H. DE SCHRIJVER, *De oude landmaten in Vlaanderen*, Handzame, 1979, p. 8.)

Gailine en van diens vrouw Joanna en dat rondom het kasteel lag, aan te hechten bij het Land van Aalst en er leenverhef voor te doen. De baronnen van Boelare vulden deze voorwaarde in bij brieven gedateerd te leper op 8 mei 1339⁽¹⁴⁾. De tekst van deze brieven is eigenlijk niet gekend; aangenomen wordt dat er alleen maar sprake was van de verplichting die de heren van Boelare op zich hadden genomen, maar men heeft er soms uit afgeleid dat Boelare Schendelbeke had opgeslorpt en dat aldus de twee domeinen versmolten waren tot één heerlijkheid. Niets is echter minder waar, want de unie had alleen betrekking op het persoonlijke vlak; voor de rest behield elke heerlijkheid zowel de bestaande instellingen als de eigen regels. De baron van Boelare noemde zich voortaan ook heer van Schendelbeke maar deed leenhulde voor elke heerlijkheid afzonderlijk zodat Schendelbeke wel tot het "Land" maar niet tot de "Baronie" en leenheerlijkheid Boelare werd gerekend⁽¹⁵⁾. Het zal echter niemand verbazen dat het niet ontbindbaar karakter van beide heerlijkheden de facto voor verwarring zorgde en men voelde dit des te gemakkelijker aan omdat er zoveel analogie was op het vlak van organisatie en voorrechten. Een en ander was soms toepasselijk op de onderhori-

gen van de twee domeinen zonder onderscheid. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat Pieter van Reingersvliet, de toenmalige baron van Boelare, in zijn denombrement van 1456 karweien verschuldigd door mensen van Schendelbeke, vernoemde onder Boelare en dat zelfs nog in de eigendomsregisters die de verkoopakte anno 1601 van de heerlijkheden Boelare en Schendelbeke⁽¹⁶⁾ vergezelden deze karweien door elkaar worden opgesomd; zo ook de verschuldigde renten uit de twee domeinen. De heerlijkheid Schendelbeke omvatte meerdere lenen waaronder het Hof ten Broecke (groot 46 dagwand en 45 roeden of zowat 14 ha), en ongeveer 70 ha landerijen verspreid over verschillende dorpen⁽¹⁷⁾.

Terug naar de verkoop door priester Hargo(e)d... Krachtens de daaruit voortvloeiende uniebepaling viel het genot van de heerlijkheid Schendelbeke ten deel aan Joanna van Nevele, douairière van Boelare, weduwe van Zeger van Liedekerke en kleindochter van de eerder genoemde Aleïdis van Boelare. En in de koopakte van 31 mei 1335 waarvan hoger sprake komt ze al voor als "vrouwe van Boelare en van Schendelbeke"⁽¹⁸⁾. Duidelijker kon niet. Ook later is het zo geweest en gebleven, zoals nog maar eens blijkt onder meer uit de beschrijving door

een anoniem geschiedkundige of kroniekschrijver die, vermoedelijk omstreeks 1600 toen het "Land van Aalst" nog niet zijn volle machtspositie had bereikt, een en ander aldus verduidelijkte⁽¹⁹⁾: "*T'landt ende heerlykheyt van Schendelbeke in t'landt van Aelst ende gehouden van den hove van ...* (niet ingevuld, maar er had mogen staan: "Ten Steene van Aalst") *is een oude banier (= baanderij) in Vlaenderen, die gecompeteerd (= toebehoord) heeft aen Jan Hergod die de selve heeft vercocht aen Messire Collard de Bailleuil, heere van Ronsoit ende Boulers die geallieert (= gehuwd) was met vrouw Mahaut (= Machteld) van Lyedekerke, ten jaere 1334. Welke heerlykheid sy gepingeert* ⁽²⁰⁾ *ende gevangst hebben van eeuwe-lykheit aen hunne landen ende baronnie van Boulers ten jaere 1339 den 8en dagh van meerte.*" ⁽²¹⁾

Zowel de heerlijkheid Boelare als de heerlijkheid Schendelbeke werden gehouden van het Grafelijk Leenhof Ten Steene van Aalst (in het Frans: "La Cour féodale du Perron d'Alost"). Vanzelfsprekend had Schendelbeke een eigen schepenbank (gerecht) waar de heer van de heerlijkheid (voor Schendelbeke was het toevallig de baron van Boelare) zijn bevoegdheid delegeerde aan zijn schepenen. De schepenbank van Schendelbeke had volle rechtsbevoegdheid van de lage tot

⁽¹⁴⁾ PH. DE L'ESPINOY, *op. cit.*, p. 109 en 268.

⁽¹⁵⁾ Over het land versus de baronie Boelare, zie M. VAN TRIMPONT, *Het land en...*, *op. cit.*, p. 19 - 38.

⁽¹⁶⁾ In 1601 verkocht de toenmalige baron van Boelare en heer van Schendelbeke, prins Filips-Willem van Oranje de twee heerlijkheden aan Francisco-Bernardino Cassina. M. VAN TRIMPONT, *Het land en...*, *op. cit.*, p. 184 e.v..

⁽¹⁷⁾ ARA, Wetachtige Kamer, 5132, 5133. - SAA, Archief Land van Aalst, nr. 13193. RAR, Familiearchieven nr.574/108: register met akten uit de periode 1601-1637, p. 215 - 217: *Extract vuyten denombremente vande heerliche van Schendelbecke (...)*, en nr. 196: renteboek anno 1693 heerlijkheid Schendelbeke. In verband met de kenmerken van deze heerlijkheid zie ook J. M. VAN TWEMBEKE, *Lijst der heerlijkheden van Het Land van Aalst*, (Oost-Vlaams Verbond der Kringen van Geschiedenis), Gent, 1962, p. 252 - 253.

⁽¹⁸⁾ J. DE SAINT-GENOIS, *op. cit.*, p. 476, nr.1689 (oorkonden 1683, 1688). RAR, Archief van de Sint-Adriaansabdij, Inv. 1249: akte van 13 augustus 1350.

⁽¹⁹⁾ N.N., *Les seigneurs de la Flandre d'après un manuscrit anonyme de 1738 copié sur un manuscrit antérieur. "Den schat van noblesse oft eene korte beschryving van den prinsdommen, graefschappen, baronyen ende eerlykheden des graefschaps ende provintie van Vlaenderen"* (get. voor gelijkkluidend afschrift: V(icom)te de Ghellinck Vaernewyck), in de Handelingen van den Oudheid- en Geschiedkundigen Kring van Audenaerde, 1935.

⁽²⁰⁾ *Pingeren* betekent eigenlijk schilderen (VERWIJS & VERDAM, *Middel-nederlands woordenboek*, 's Gravenhage, dl.6, 1907). Vermoedelijk komende van het Latijn "*appingere*": schilderen, af Schilderen. De betekenis "afgeschilderd", ondervestaan "toevoegen" lijkt hier van toepassing want bij Ph. DE L'ESPINOY (*op. cit.*, p. 268) lezen wij: "*...qui joignirent la dite seigneurie de Schendelbeke à leur ditte terre de Boulers*".

⁽²¹⁾ M. VAN TRIMPONT, *Het land en de...*, *op. cit.*, p. 20, 21, 23.

en met de hoge justitie, net als deze van de heerlijkheid Boelare ⁽²²⁾.

Het kasteel van Schendelbeke

Het register van lenen anno 1405 en de denombrementen van 1431 en 1456 brengen duidelijkheid over de samenstelling en structuur van de heerlijkheid Schendelbeke. Het foncier, dit is het gedeelte van de heerlijkheid dat door of voor rekening van de heer zelf werd beheerd ⁽²³⁾, bestond uit het kasteel op en met zes bunder of bijna 8 ha grond. Deze stenen burcht omvatte een "*maison, basse-court et coulombier*" of een woning, een hoeve en een dui-ventil ⁽²⁴⁾ en is mogelijk gebouwd geweest door Jan Ghellinck I nog voor 1300. Kwam deze nieuwbouw dan in de plaats van een (verdwenen) mottekasteel? Mottekastelen raakten precies in deze periode in onbruik ⁽²⁵⁾. Het blijft echter vooralsnog een open vraag al mag het feit merkwaardig worden genoemd dat zelfs in 1453 nog sprake is van een met water omringd torentje dat op enige afstand van de stenen burcht was gelegen. Was dit torentje een overblijfsel van een versterking (mottekasteel) uit vroeger tijden?

Zoals eerder uiteengezet had de Vlaamse graaf Lodewijk van Nevers in 1336 ten dele gebruik gemaakt van zijn afkooprecht en de heer van Schendelbeke ver-

plicht een deel van het "domein Schendelbeke" waaronder het kasteel af te staan. Op dat moment was het kasteel al goed bewapend. Uit een momentopname van 1338 blijkt dat de verdediging uitgerust was met 3 springalen, bijzonder geschikt om te worden opgesteld op hoger gelegen plaatsen zoals vestingstorens of poorten. Dit laat veronderstellen dat het kasteel van Schendelbeke inderdaad voorzien was van verdedigingsmuren en -storens. Dergelijke bewapening mag als belangrijk worden gezien wanneer men vergelijkt met Dendermonde en Aalst waar 4 respectievelijk 5 springalen aanwezig waren terwijl de stad Geraardsbergen op het vlak van artillerie met 16 springalen onmiskenbaar de kroon spande. ⁽²⁶⁾

In 1373 heeft Lodewijk van Male (†1384), de nieuwe graaf, dit kasteel nog versterkt om het te gebruiken als steunpunt voor zijn troepen in zijn conflicten met de gemeenten (vooral met de Gentenaars) en hij had Lodewijk van Reingersvliete († ca. 1434/1435), de toenmalige baron van Boelare en heer van Schendelbeke ⁽²⁷⁾, aangesteld tot slotvoogd. Maar tijdens de onlusten die zich voordeden in de jaren 1381, waarbij de stad Geraardsbergen bijzonder zwaar werd getroffen, maakten de Gentenaars er zich meester van en brandden het plat. Reingersvliete had de verplichting

op zich genomen het kasteel in goede staat te houden en diende het dus weer op te bouwen. Hiervoor heeft hij zich zware financiële inspanningen moeten getroosten en bij wijze van vergoeding vroeg hij de hertog hem het "huis" met de drie stukken weide er rond af te staan in volle erfelijke eigendom ("*héritablement et à perpétuité*"); hij zou hiervoor jaarlijks bij wijze van heerlijke rente één valk bezorgen. Zijn verzoek werd ingewilligd (1389) gezien de goede diensten door wijlen zijn vader Willem aan Lodewijk van Male en door hemzelf aan Filips de Stoute († 1404), en in de hoop dat hij deze laatste trouw zou blijven dienen ⁽²⁸⁾.

De totale verwoesting in juni 1453

Pieter van Reingersvliete die zijn vader had opgevolgd als baron van Boelare en heer van Schendelbeke, heeft in 1453 moeten meemaken hoe zijn kasteel in Schendelbeke totaal verwoest werd. Het gedetailleerde relaas van de belegering en de vernieling van deze burcht is algemeen gekend. Er zijn de geschriften van kroniekschrijvers uit die tijd zoals Olivier de la Marche (1426-1504) en anderen. Latere geschiedschrijvers zoals Joannes van Waesberghe (1627), Auguste de Portemont (1870), Victor Fris (1911),... hebben zich op hun getuigenissen gebaseerd om het verhaal ervan te schrijven, verhaal waarvan hier een korte samenvat-

⁽²²⁾ Uit het leenboek anno 1405: "*Mhr Lodewijc van Renighersvliet heere van Boulaere houdt in leen van minen heere theerscip van Scheldelbeke met allen justisien hooghe middel en nedere, enen vullen banc van schepenen, ende ene quantiteyt van manschepen...*" (SAA, Land van Aalst, nr.13193). En in 1460 luidt het: "*Mer. Lodewijc van Reinghershvliete heer van Boelare houd in leene van minen heer theerscepe van Schendelbeque met allen justicien hoghe middele en nedere ende vullen banc van scepenen (...)*" (SAA, op. cit., nr. 12959).

⁽²³⁾ Zie uitvoeriger M. VAN TRIMPONT, *Wat is er van het leenstelsel?*, op. cit., p. 33, 34.

⁽²⁴⁾ J. DE SAINT GENOIS, op. cit., oorkonde 1697.

⁽²⁵⁾ S. DE DECKER, *Een archeologisch relict onder de loep: de Dooriksberg te Zandbergen/Denderwindeke*, in *Gerardimontium*, 2009, nr. 224, p. 19.

⁽²⁶⁾ J. VAN CLEEMPUT, *De oostelijke Limes van het Graafschap Vlaanderen in 1338*, in *Het land van Aalst*, jg. VIII, 1956, nr. 5, p. 233, 234, 240, 241, die verwijst naar het verslag van een grafelijke commissie gelast met een onderzoek naar de situatie van de oostelijke verdedigingsgordel van het graafschap, verslag dat bewaard wordt onder nr. 2425 en zich bevindt in het Algemeen Rijksarchief te Brussel (Fonds Thesaurie van de Graven van Vlaanderen). Springalen zijn zware stukken, een soort katapulten die grote pijlen afschoten en/of stenen wegslingerden. Deze grote pijlen waren bijzonder gevaarlijk. Vooraan waren ze voorzien van een scherpe punt en onderaan waren ze uitgesplitst in vier speerpuntjes die, eens het lichaam binnengedrongen niet meer konden worden verwijderd zonder in het vlees te snijden...

⁽²⁷⁾ Over de Reingersvlietes, baronnen van Boelare en heren van Schendelbeke (ca. 1375-1466), zie M. VAN TRIMPONT, *Het land en...*, op. cit., p. 141 – 153.

⁽²⁸⁾ M. VAN TRIMPONT, *Het land en...*, p. 146 met verwijzing naar V. CAMPEN, *La Baronnie de Boulaere*, Geraardsbergen, 1930, p. 57.

ting volgt ⁽²⁾). De Gentenaars die weer in opstand waren gekomen tegen de vorst, Filips de Goede († 1467), maakten zich meester van de stad Geraardsbergen maar konden ze niet behouden. Ze leverden slag bij Planken (tussen Overboelare en Zarlardinghe) en versloegen de hertogelijke troepen die aangevoerd waren door Jean de Croy en, na Lessen en zeventien naburige dorpen te hebben platgebrand, bezetten ze het kasteel van Schendelbeke waar ze een garnizoen achterlieten van 200 (volgens sommigen 104) man. Filips was belust op wraak. Aan het hoofd van een leger van 14.000 man vestigde hij zijn hoofdkwartier in het kasteel van Boelare ⁽³⁾, en hij gaf de graaf van Etampes opdracht zich hoe dan ook meester te maken van het kasteel. De belegeraars veroverden eerst het door water omwalde torentje waarvan eerder sprake en waar een dertigtal Gentenaars zowat drie uren vastzaten. Maar het vergde toch drie dagen om het kasteel zelf in de as te leggen, en bij die ongelijke strijd dienden de belegeraars dit kleine garnizoen onophoudelijk te bestoken met alle denkbaar oorlogstuig dat toen beschikbaar was, zoals kanonnen, veldslangen, kruisbogen, enz. De afloop laat zich raden. De opstandelingen moesten zich onvoorwaardelijk overgeven. En hoewel Filips ze gratie wou verlenen werden ze allen gehangen op aandringen van Jean de Croy die zijn nederlaag bij Planken niet kon verteren. Het kasteel werd met de grond gelijk gemaakt, derwijze dat men er de puinen niet meer van ziet en pas eeuwen later, toevallig, opnieuw ontdekt.

Weiland weldra een beschermde site

Veldonderzoek naar het kasteel van Schendelbeke om beschermingsgericht te inventariseren.

Al enkele maanden wordt door het Nederlandse studie- en adviesbureau RAAP een non-destructief vooronderzoek verricht naar de juiste ligging van het kasteel van Schendelbeke. RAAP is werkzaam op het terrein van preventieve archeologische monumentenzorg en heeft in de afgelopen jaren ruim 350 terreinen met een verborgen kasteel onderzocht. Hun kennis en ervaring is nu ook bijzonder waardevol gebleken.

Archeologische monumenten zijn in 99% van de gevallen onzichtbaar omdat ze onder het maaiveld liggen. Vaak worden ze pas ontdekt bij ingrepen in de bodem, zoals door ploegen of door bouw- of infrastructuurwerken. Die relatieve onzichtbaarheid is niet alleen problematisch voor de ontdekking en lokalisatie van archeologische sites, maar geeft vanzelfsprekend ook geen aanleiding tot de nodige bescherming. En daar gaat het hem hier om: een volledige historische en archeologische toelichtingnota voor het beschermingsdossier. De opdrachtgever, het Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid, zal pas na een grondige archeologische evaluatie en indien de resultaten bevredigend zijn, de site als 'archeologisch reserve' beschermen. ⁽⁴⁾

1965, het startpunt

Een ruwe situering van de kasteelsite in de *Pijlekaart* bestond aanvankelijk enkel via mondelinge overlevering. In oktober 1965 werd tijdens het leggen van de hogedrukwaterleiding Elst-Espinette, een hoektoren van het voormalige kasteel aangesneden. De toren lag toen ongeveer 1,2 meter onder het huidige maaiveld. In augustus 1971 werd door de lokale heemkundige kring, onder leiding van historicus Capiou (†) én ondersteund door de Nationale Dienst voor Opgravingen, een onderzoek verricht naar het kasteel. Buiten enkele summiere vermeldingen in vakliteratuur is er van dit onderzoek weinig bekend, maar Marcel Cock, een van de mensen van toen, stelde zijn opmetingen en dia's van dit eerdere onderzoek ter beschikking van het onderzoeksteam. Over de begeleiding door de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen is niets bekend: geen dossier, geen opmetingsschetsen, niets. Het Agentschap Ruimtelijke Ordening Vlaanderen beschikt vandaag enkel over een nota die door de directeur H. Roosens in maart 1976 aan de Directeur-Generaal van Stedebouw en Ruimtelijke Ordening van het Ministerie Openbare Werken werd gestuurd en waarin werd gevraagd om de archeologische site als 'beschermde zone' op te nemen conform het Koninklijk Besluit van 28 december 1972.

Ligging van het kasteel met precisie bepaald!

De huidige opdracht behelst dus

⁽²⁾ Zie uitvoerig bijvoorbeeld bij B. JOURET, *Grammont son origine et son histoire au Moyen-Age d'après J. VAN WAESBERGHE (1627) et autres écrivains*, Geraardsbergen, 1840, p. 81-84. - A. DE PORTEMONT [P. CATTELAÏN], *Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen* (1870), Geraardsbergen, 1996, dl.1, p.71. - V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911, p. 132-136.

⁽³⁾ V. FRIS, *op. cit.*, p. 133.

⁽⁴⁾ Binnen het Vlaams Ministerie van Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed werd op van 10 november 2005 een intern verzelfstandigd agentschap zonder rechtspersoonlijkheid opgericht onder de benaming RO-Vlaanderen. Tenzij anders gemeld zijn de gegevens met betrekking tot het archeologisch onderzoek voor dit deel afkomstig van het Vlaams Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed (e-mail van 12 juni 2009 aan Dirck Surdiacourt).

Zicht op de site van het kasteel, gezien vanaf de Dender. (Foto Johan François)

een archeologische evaluatie van de kasteelsite ⁽³²⁾ met een totaal te onderzoeken oppervlakte van ca. 6 ha en 65 a, deels weiland en deels braakliggend terrein. Het kasteel ligt zo'n 150 meter van de linkeroever van de Dender. In vogelvlucht, zo'n 5.330 meter van het mottekasteel van Zandbergen, een 685 meter van de Sint-Amanduskerk, de parochiekerk van Schendelbeke, en op ongeveer 1.560 meter van het kasteel van Boelare. De details van het rapport zijn uiteraard veel nauwkeuriger. Het terrein ligt dus, net als het mottekasteel en het kasteel van Boelare, aan de Dender en kenmerkt zich door een vrij hoge grondwatertafel, wat een goede bewaringstoestand van mogelijk archeologische resten doet vermoeden.

Het RAAP-rapport in het verschiep

Van het studiebureau RAAP wordt tegen het najaar een volledig rap-

port over de verschillende onderzoeken en analyses verwacht. Dat dossier zal samengesteld zijn uit een beknopt historisch en archeologisch literatuuronderzoek. De oude gegevens (plannen/dia's die Marcel Cock aanleverde) worden op het nieuwe opmetingsplan gesitueerd op basis van de recente onderzoeksgegevens. Verder zullen dankzij het karterend booronderzoek ⁽³³⁾ de oude onderzoeksleuven en de juiste ligging van het kasteel (muren, uitbraken en grachten) nauwkeurig worden uitgetekend. Verder worden de geologische en bodemkundige opbouw geanalyseerd en toegelicht en bevat het rapport alle informatie met betrekking tot de terreingesteldheid en de diepteligging van de archeologische resten.

De resultaten van de non-destructieve archeologische en bodemkundige prospectie, uitgevoerd door middel van een geofysische meting, vormt hierin een belangrijke toevoeging. ⁽³⁴⁾ Al deze elementen zullen via een topografische opname

van het terrein op de gedetailleerde plattegrond worden weergegeven: de resultaten van de boringen, de resultaten van de non-destructieve prospectie en de oude opgravingsgegevens (sleuven en relevante sporen).

Hoe rijk is de Geraardsbergse ondergrond aan archeologische sites?

De meeste vondsten worden eerder bij toeval ontdekt omdat geschreven bronnen gewoonweg ontbreken. Vandaar dat archeologie een continue ontdekkingstocht is. Dat alles schept uiteraard verwachtingen op het vlak van kennisopbouw van ons verleden. Het spreekt voor zich dat het onderzoek van de kasteelsite in Schendelbeke nieuwe mogelijkheden openen om een stukje lokale geschiedenis te achterhalen. Maar zo ver is het vandaag nog niet. Wat niet wegneemt dat velen nu al een tipje van de sluier willen oplichten.

⁽³²⁾ Kadastraal gekend als Geraardsbergen, 7de afdeling Schendelbeke, Sectie A, met onder andere 12 percelen onder de nummers 1046 tot 1050.

⁽³³⁾ De boringen werden uitgevoerd in een grid (raster) van 40 bij 50 meter. Waar nodig werd het grid verdicht tot 20 bij 25 meter.

⁽³⁴⁾ De keuze van de geofysische techniek is gebaseerd op de resultaten van het eerste booronderzoek. Op basis hiervan kan het geofysisch onderzoek dus zowel een elektrisch weerstandsonderzoek, een grondradaronderzoek, een magnetometrisch onderzoek, een elektromagnetisch onderzoek of een andere niet nader genoemde methode inhouden. De uitvoering gebeurt in combinatie met een fijnmazig boorgrid.